

Перспективним, на наш погляд, є дослідження інших діалектів іспанської мови, їх функціонування та взаємодії з літературною мовою.

1. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с. 2. Шанский Н.М. Лексикология современного русского языка / Николай Максимович Шанский. – М.: Просвещение, 1964. – 316 с. 3. Lapesa R. Historia de la lengua española / Rafael Lapesa. – Madrid: Escelicer, 1968. – 421 p. 4. López Quero S., López Quero A. Comentarios lingüísticos de textos españoles / Salvador López Quero, Antonio López Quero. – Granada: Port Royal, 1998. – 288 p. 5. Penny R. Variation and change in Spanish / Ralph Penny. – Cambridge: University Press, 2000. – 284 p.

Миколенко Т. М., к. філол. н., асист.,
Тернопільський НПУ імені Володимира Гнатюка

МОВА МІСТА: ДИНАМІКА ТА СУЧАСНИЙ ЕТАП ВИВЧЕННЯ

У статті проаналізовано динаміку розвитку досліджень мови міста, виокремлено основні його етапи та напрямки, акцентовано увагу на особливостях міського мовлення минулого та сьогодення.

Ключові слова: мова міста, розмовне мовлення, літературне мовлення.

В статтє проанализирована динамика развития исследованнй языка города, выделены их основные этапы и направления, акцентировано внимание на особенностях городского вещания прошлого и настоящего.

Ключевые слова: язык города, разговорная речь, литературный язык.

In article dynamics of development of urban language study is analysed, its main stages and the directions are allocated. The attention is accented on features of urban speech of the past and the present.

Keywords: urban language, spoken language, literary language.

Лінгвістична наука – явище багатогранне. Досліджуючи історію її еволюції, фіксуємо зміни: виникнення, розширення, звуження, занепад тих чи інших мовних явищ. Історичний зріз дає змогу не лише комплексно вивчити явище, але й можливість відтворити послідовність подій, його поетапність.

Одним із досліджуваних аспектів лінгвістичної науки сьогодення є мовний побут міста. Урбанолінгвістика – молода галузь мовознавства, що акцентує увагу на питаннях взаємодії мови та соціуму в межах міста. Однак, незважаючи на те, що питанню мови міста почали приділяти увагу ще на початку ХХ ст., і на подальший помітний розвиток досліджень у цьому напрямку в кінці ХХ ст., вивчення сучасного міського мовного побуту в наш час є несистематичним та неструктурованим. На сьогодні, особливо в комплексному підході, мова міста усе ще не стала предметом спеціальних наукових узагальнень в українці, що й зумовило тематику наших студій. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: проаналізувати динаміку вивчення мови міста, виокремити основні етапи та напрямки міського мовлення; виявити специфіку мови міста сьогодення.

Місто як соціально-мовний конгломерат мовних особливостей постає предметом вивчення східнослов'янських дослідників-лінгвістів уже на початку ХХ ст. Так, у Ленінграді (теперішньому Санкт-Петербурзі) в Інституті мовознавства під керівництвом В. Жирмунського від кінця 20-тих років функціонував кабінет соціальної діалектології, працівники якого збирали матеріал з "мови міста" й "мови села". Поділ мови відбувається по межі: літературна мова – територіально-подріблені діалекти суспільних груп (селян, міської буржуазії тощо) [Жирмунский 1936, 7]. Загальні закономірності, періодизацію, функціонування й стратифікацію мовного матеріалу розробляли С. Копорський, Д. Лихачов, М. Петерсон, Є. Поливанов, А. Селіщев, Р. Смаль-Стоцький, Б. Успенський, М. Фрідман.

Помітний вплив на розвиток сучасних досліджень мови міста мали ідеї Б. Ларіна. Він уперше увів поняття "мова міста", під яким розумів "міські говори", що охоплюють "усі різновиди розмовної мови міського колективу, літературну розмовну мову, міський фольклор, неканонізовані види писемної мови" [Ларин 1977, 176]. У статті "О лингвистическом изучении города" учений виокремив проблему дослідження "мови міста" як мовного явища, що посідає проміжне місце між літературною мовою та селянським діалектом. Б. Ларін почав вивчати мову міста під впливом ідей Л. Сенеана, який виокремив чотири категорії мовних явищ: літературну мову, селянські говори, "низовий говір", розмовну мову французької буржуазії [Ларин 1977, 182]. Для досліджень цього періоду особливою рисою є пряmlinійне співвідношення диференціації мови

із соціальним поділом в суспільстві. Щоправда, соціолінгвістичні дослідження мови міста в той час не набули поширення.

Вивчення мови міста знову привернуло увагу лінгвістів у кінці 50-тих – початку 60-тих років. За того періоду почала формуватися така галузь мовознавства, як колоквіалістика, об'єктом дослідження якої було літературне розмовне мовлення (Л. Булаховський, В. Виноградов, Ф. Філін, Л. Щерба та ін.), тоді ж виокремився термін "розмовна літературна мова" [Мовознавство 1967, 367–390]. Інтерес до літературних мов унаслідок значного культурного й соціального впливу посідав чільне місце в лінгвістиці, проте розгляд усних форм мови відбувався тільки з позиції відповідності літературній мові (І. Білодід, В. Виноградов, Г. Гнатюк, Л. Граудіна, М. Жовтобрюх, В. Іцкович, Г. Їжакевич, Л. Катлінська, В. Чапленко та ін.). Зосередження уваги на дослідженні літературних мов певним чином затримувало аналіз розмовної мови міста, побудованої здебільшого на нелітературних формах.

Відновлення інтересу до розмовного побуту міста в кінці 70-тих – на початку 80-тих пов'язано з акцентуванням уваги на соціальному аналізі життя міста, вивченні "живого" розмовного мовлення. З середини 80-х років зароджується українська соціолінгвістика в працях Л. Булаховського, О. Мельничука, В. Русанівського, О. Ткаченка та ін. Як слушно зауважили В. Бєліков та Л. Крисін, характерною рисою соціолінгвістики другої половини ХХ ст. є "перехід від праць загального характеру до експериментальної перевірки запропонованих гіпотез, математично перевіреного опису конкретних фактів" [Бєліков 2001, 15]. Якщо раніше учені переважно звертали увагу на теоретичні аспекти й розглядали розмовне мовлення як опозицію літературній мові, то на теперішньому етапі приділяють увагу практичним описам мови конкретних міст. Американські дослідники виокремлюють такі параметри сучасних лінгвістичних досліджень: системність, чітке спрямування даних матеріалу, кількісно-статистичний аналіз фактів, взаємодія лінгвістичного й соціологічного аспектів вивчення [див. Бєліков 2001, 15–16].

З початку 90-тих років жаргонна лексика виконує функцію соціального диференціатора мови міста. Жаргонізація мови була явищем не новим для східнослов'янських мов. Так, за словами М. Грачова, російська мова тричі зазнавала впливу жаргонних слів (20-ті рр., 40-50-ті рр., 70-ті рр.) [Грачев 1992, 61]. Ситуація 90-х років ХХ ст. має усі ознаки "четвертої" хвилі, характеризується відчутними

змiнами у функціонуванні мови насамперед у плані розмитості меж між літературним стандартом і ненормативною мовою.

У цей період дослідники м. Омська виділяють такі складники мовного побуту міста: "соціальні діалекти, жаргони, інтердіалекти, койне, сленг" [Юнаковская 2000, 81]. Б. Шарифуллін, вивчаючи мову сучасного сибірського міста, наголошує на трьох її підсистемах: перша сформована у зв'язку з особливостями виникнення і розвитку міста (діалектний, професійний та кримінальний компоненти); друга стосується соціальної диференціації міського населення (молодіжний сленг, професійні жаргони, корпоративні чи групові жаргони, ойколект); третю утворюють особливі форми мовного спілкування, зумовлені параметрами мовної комунікації (мовний етикет міста, внутрішньоміська топоніміка, мова ЗМІ, антропоніміка, мова реклами й бізнесу, мова малих писемних жанрів) [Шарифуллин 1997]. О. Позднякова акцентує увагу на неоднорідності складу мови міста і виокремлює літературне розмовне мовлення як варіант кодифікованої літературної мови, міське просторіччя, залишки територіальних діалектів [Позднякова 2004, 30]. В. Колесов пропонує аналізувати мову міста з урахуванням гендерних, вікових та соціальних чинників [Колесов 1991]. Н. Толстой пропонує свою систему вивчення мови міста в межах культурологічного підходу: 1) літературна мова – елітарна культура; 2) просторіччя – "третья культура"; 3) наріччя, говори – народна культура; 4) аргі – традиційно-професійна культура [Толстой 1995, 16–17]. А. Юнаковська, досліджуючи соціальну диференціацію міста, пропонує таку структуру (з урахуванням теорій Б. Ларіна та Н. Толстого): елітарна, або книжна міська культура; масова міська культура; напівдіалектна культура; міська субкультура (underground); замкнута культура злодійського аргі [Юнаковская 2000, 81].

Наприкінці 90-тих років проблема вивчення розмовного побуту міста набуває актуальності в українській лінгвістиці. Цьому питанню присвятили праці В. Демченко, Л. Кудрявцева, Л. Масенко, С. Мартос, Л. Ставицька, Є. Степанов, О. Ткаченко, Ю. Шевельов, Н. Шовгун та ін. Увагу дослідників у аспектуальному, несистематичному прояві привертає мова розмовна, українська "блатна музика" сучасного міського просторіччя, сучасна урбаністична говірка, різноманітне аргі, новонароджений фольклор [Ставицька 2001, 62]. Досліджуючи мову міста, вчені починають відзначати елементи жаргонотворення на українському ґрунті. Так, Л. Ставицька зауважила, що, "незважаючи на російське мовне обличчя

більшості українських міст, насправді шар російської мови й культури в структурі лінгвоментальності українців дуже тонкий, під ним залягає грубезний масив українського мовомислення, генетичного коду мови" [Ставицька 2001, 66]. "Українськість" жаргоновживання починає проявлятися і в стилістиці сучасних літературно-художніх, публіцистичних дискурсів. Насамперед йдеться про "літературне покоління віком 35 – 45 років (О. Забужко, Ю. Андрухович, В. Неборак, С. Жадан, Є. Кононенко та ін.), чие становлення припало на час руйнування тоталітаризму з його етикою словесної псевдореальності та нехтуванням соціальної диференціації мови. Писемні тексти олітературнюють, естетизують сирий жаргонний матеріал і "повертають народові" в поліпшеному вигляді, з новими семантичними експресивними обертонами" [Ставицька 2001, 67–68]. Але, незважаючи на побутування в мовленні жаргонних елементів, 90-ті роки для українського мовознавства усе ще не стали серйозним етапом їх вивчення.

Вивчення розмовної мови міста в наш час, як зазначають М. Китайгородська, І. Розанова, здійснюється за певними напрямками. Перший – соціологічний (пов'язаний з іменем Б. Ларіна), коли, вивчаючи жанри мови міста (розмовної мови, міського фольклору, неканонізованих видів письма), дослідники враховують соціологічний контекст, тобто виокремлюють мовні спільноти. Другий напрям – регіональний (лінгвогеографічний аспект) – науковці зосереджують увагу на мовному побуті декількох міст, виявляють спільні й відмінні ознаки. У межах третього напрямку – комунікативно-прагматичного – учені досліджують структуру міської комунікації на основі таких елементів, як мовець, адресат, зміст комунікації, засоби комунікації, параметри ситуації.

В останні роки лінгвісти розглядають термін "мова міста" не лише в мовному, а й у культурологічному аспекті. Мова є невід'ємним компонентом культури; зіставлення мови й культури взагалі та конкретної національної культури й конкретної мови виявляє певний ізоморфізм їхніх структур у функціональному й внутрішньоієрархічному плані [Китайгородская 1999, 13–14].

Основними концепціями сучасних досліджень мови міста є:

- визнання складної і непрямолінійної суті та характеру відносин між структурою суспільства і соціальною структурою мови;
- розгляд проблем соціальної диференціації мови в контексті варіювання засобів мови (фактори, які впливають на стилістичне варіювання мови: статус, престиж, соціальна роль) [Беликов 2001, 92–96].

Отже, дослідуючи розмовну мову міста, акцентуємо увагу на декількох етапах її розвитку. Перший етап охоплює 20-ті роки і характеризується спробами реєстрації та опису окремих жаргонів. Під час другого етапу – 60-ті роки – вивчається розмовна літературна мова міста. Для третього етапу – 70-80-ті роки – характерне дослідження „живого” розмовного мовлення в межах просторіччя. Четвертий етап – з 90-тих років до наших днів – характеризується розширенням структурних компонентів міської мови, зокрема активно вивчається жаргонний, сленговий субстрат мови міста.

Історіографічні дослідження мови міста дадуть змогу виявити спільні та відмінні лінгвістичні риси для кожного періоду, простежити динаміку розвитку того чи іншого явища, комплексно описати та проаналізувати його.

1. *Беликов В. И.* Социолінгвістика : учеб. для вузов / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – М. : Изд-во Росийского госуд. гуманитарного ун-та, 2001. – 439 с. 2. *Грачев М. А.* Третья волна / М. А. Грачев // Русская речь. – 1992. – № 4. – С. 61–64. 3. *Жирмунский В. М.* Национальный язык и социальные диалекты / В. В. Жирмунский. – Ленинград : Гос. Из-во "Художественная литература", 1936. – 297 с. 4. *Китайгородская М. В.* Речь московской. Коммуникативно-культурологический аспект / М. В. Китайгородская, Н. Н. Розанова / РАН, Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова. – М., 1999. – 396 с. 5. *Колесов В. В.* Язык города / В. В. Колесов. – М. : Высшая школа, 1991. – 192 с. 6. *Ларин Б. А.* О лингвистическом изучении города / Б. А. Ларин // История русского языка и общего языкознания. Избранные труды / Б. А. Ларин. – М. : Просвещение, 1977. – С. 175–189. 7. *Мовознавство* на Україні за п'ятдесят років / Відп. ред. А. Багмут. – К. : Наукова думка, 1967. – С. 367–390. 8. *Позднякова Е. Ю.* Языковое пространство города Барнаула : на материале русской народно-разговорной речи горожан : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Позднякова Елена Юрьевна. – Барнаул, 2004. – 306 с. 9. *Ставицька Л. О.* Проблеми вивчення жаргонної лексики: соціокультурний аспект / Л. О. Ставицька // Українська мова. – 2001. – № 1. – С. 55–68. 10. *Толстой Н. И.* Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолінгвістике / Н. И. Толстой. – М. : Индрик, 1995. – 512 с. 11. *Шарифуллин Б. Я.* Язык современного сибирского города / Б. Я. Шарифуллин // Теоретические и прикладные аспекты речевого общения : научно-методический бюллетень. – Красноярск-Ачинск, 1997. – Вып. 5. – С. 8–26. 12. *Юнаковская А. А.* Социальная дифференциация языка города (проблемы и перспективы) / А. А. Юнаковская // Филологический ежегодник. – Омск. – Вып. 2. – 2000. – С.80–85.